

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.95(477)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

FOREIGN EXPERIENCE OF THE ACTIVITY OF RESEARCH AND EXPERT-FORENSIC INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS AND THE POSSIBILITIES OF ITS USE IN UKRAINE

Заяць Р.Я.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу, фінансового та інформаційного права
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»*

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених досліджено зарубіжний досвід діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ міністерства внутрішніх справ та визначено можливості його використання в Україні. Наголошено, що застосування зарубіжного досвіду дозволить вивести діяльність експертно-криміналістичних установ міністерства внутрішніх справ України на новий рівень шляхом підвищення ефективності та професійності їхньої діяльності.

Ключові слова: зарубіжний досвід, науково-дослідні експертно-криміналістичні установи, Міністерство внутрішніх справ України.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых изучен зарубежный опыт деятельности научно-исследовательских экспертно-криминалистических учреждений министерств внутренних дел и определены возможности его использования в Украине. Отмечено, что применение зарубежного опыта позволит вывести деятельность экспертно-криминалистических учреждений Министерства внутренних дел Украины на новый уровень путем повышения эффективности и профессионализма их деятельности.

Ключевые слова: зарубежный опыт, научно-исследовательские экспертно-криминалистические учреждения, Министерство внутренних дел Украины.

In the article on the basis of the analysis of scientific views the foreign experience of the research and expert-forensic institutions of the Ministry of Internal Affairs was investigated and the possibilities of its use in Ukraine were determined. It is emphasized that the use of foreign experience will allow the activity of expert-forensic institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to be brought to a new level by increasing the efficiency and professionalism of their activities.

Key words: foreign experience, scientific-research expert-forensic institutions, Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних процесів у світі зумовлює перетворення різних сфер життєдіяльності суспільства, однією з яких є право. На сьогодні межі між правовідносинами національного та міжнародного характеру все більше стираються, що викликає зміну та розширення тих чи інших інститутів. Однак реалізація процесу впровадження у національну правову систему нетипових норм чи категорій, які є прийнятними у правових системах іноземних держав, зумовлює необхідність дослідження зарубіжного досвіду в тій чи іншій галузі, зокрема в аспекті діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ міністерства внутрішніх справ (далі – МВС). Окрім того, потребує вивчення питання можливостей використання окремих аспектів указанного досвіду в межах України. Дослідження зарубіжного досвіду у сфері діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС дозволить ґрунтовніше та ширше розглянути проблематику роботи зазначених відомств, а також виділити ті моменти, які на сьогодні потребують удосконалення.

Стан дослідження. Окремі аспекти зарубіжного досвіду діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ розглядалися у наукових працях Н.Р. Нижник, М.В. Оніщука, Т.Є. Оболенської, О.П. Орлюк, П.М. Рабіновича, Р. Вольфанга, О.Ф. Скакун, Н.Г. Тищенко, Е.А. Тихонової, Т.В. Фінікова, О.В. Чурпина та багатьох інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, єдиного комплексного дослідження зарубіжного досвіду діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС немає.

Метою статті є розглянути зарубіжний досвід діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС та визначити можливості його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розпад Радянського Союзу, до складу якого входила територія нашої держави, зумовив появу великої кількості незалежних країн, які мають багато спільних рис, зокрема у правовій галузі. Тому аналіз зарубіжного досвіду діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС доцільно

починати з розгляду країн СНД, оскільки правові системи цих держав є схожими на національну. Зокрема, у вказаному контексті треба відзначити досвід Білорусі.

Головною особливістю діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС Республіки Білорусь є те, що на сьогодні в зазначеній країні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював судово-експертну діяльність взагалі. Тобто наявна ситуація, коли різні питання призначення та провадження судових експертиз регулюються і Цивільно-процесуальним кодексом Республіки Білорусь, і Кримінально-процесуальним кодексом Республіки Білорусь, і Господарським процесуальним кодексом Республіки Білорусь, і Кодексом Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення, а також численними підзаконними актами [1].

Необхідно зазначити, що система судово-експертних установ Республіки Білорусь є досить розгалуженою. Займатися експертною діяльністю уповноважені: Державна установа «Центр судової експертизи та криміналістики Міністерства юстиції Республіки Білорусь»; державна служба медичних судових експертиз; митні лабораторії Державного митного комітету; експертно-криміналістичні лабораторії Міністерства оборони Республіки Білорусь тощо. Власні експертно-криміналістичні установи також передбачені у структурі Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь, зокрема Державний експертно-криміналістичний центр МВС [2]. Доречно відзначити високий рівень ефективності діяльності зазначеної системи експертних підрозділів. Як зазначає В.К. Кривель, останніми роками значимість та актуальність використання спеціальних знань правоохоронними органами підкреслюється потребою у проведенні судово-криміналістичних експертиз. Це пов'язано з тим, що використання спеціальних знань у галузі судової експертизи, заснованих на сучасних досягненнях науки та техніки, підвищує ефективність розкриття та розслідування злочинів, а також судочинства [3, с. 10].

Крім того, позитивним вважаємо досвід Республіки Білорусь щодо об'єднання судово-експертних установ в єдину державну структуру, куди також увійшли експертно-криміналістичні підрозділи МВС. Зокрема, відповідно до Указу Президента Республіки Білорусь від 22 квітня 2013 р. № 202, з метою вдосконалення державної судово-експертної діяльності, посилення захисту прав і законних інтересів громадян, організацій у кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському процесі було вирішено створити Державний комітет судових експертиз на базі:

- експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ;
- Державної служби медичних судових експертиз;
- Державної установи «80 центральна військово-судово-медична лабораторія» Міністерства оборони Республіки Білорусь;

– експертних підрозділів Міністерства з надзвичайних ситуацій Республіки Білорусь [1].

Описаний рівень централізації судово-експертних установ має позитивний характер, оскільки він найбільш точно відповідає основним принципам діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ, а також максимально забезпечує їх незалежність від будь-якого зовнішнього втручання. Ураховуючи зазначене, вважаємо необхідним взяти до уваги досвід Республіки Білорусь у питанні створення єдиного органу у сфері організації і координації судово-експертної діяльності.

У свою чергу, службовці Експертно-криміналістичного відділу МВС Киргизької Республіки створили комп'ютерну програму «Car Edit», призначену для екранного моделювання у процесі огляду місця дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) типових слідчих ситуацій ДТП із подальшим виведенням масштабованого зображення на принтері. За допомогою зручного, призначеного для користувача інтерфейсу слідчий дізнання має можливість зобразити на плані з огляду місця ДТП дорожнє полотно або перехрестя, розставити умовні позначення об'єктів (дорожні знаки, світлофори, зелені насадження тощо). За допомогою «Електронної рулетки» слідчий має можливість виміряти відстані між об'єктами й оцінити їх взаємну видимість з урахуванням ситуації, що склалася. Програма «Car Edit» дозволяє створити і поповнити бази даних автотранспортних засобів, перехресть і ділянок доріг, що істотно скорочує час на оформлення процесуальних документів, пов'язаних із фіксацією місця ДТП [8, с. 292].

Реформування поліцейської системи Грузії також суттєво вплинуло на розвиток організації діяльності та матеріально-технічної бази науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС. Так, у роботі Головного експертного управління на сьогодні активно та ефективно використовуються інноваційні технології. Зокрема, О.Ю. Татаров та С.С. Чернявський констатують, що із 2011 р. грузинські експерти використовують сучасну комп'ютерну програму розпізнавання (ідентифікації) фотознімків та відеозображень, результати чого мають велике значення для доказування події злочину, а також винуватості особи в його скоєнні. У зв'язку із запровадженням у Грузії суду присяжних значна увага приділяється підготовці додатків до експертних висновків у вигляді ілюстративного/графічного матеріалу, який демонструється в судовому засіданні (у форматі мультимедійної презентації), що забезпечує об'єктивне сприйняття присяжними матеріалів слідства [5, с. 399].

Досвід вищенаведених країн у сфері організації роботи науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС є позитивним для перейняття і впровадження його в Україні, адже він наявно відо-

¹ Об образовании Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь: Указ Президента Республики Беларусь от 22 апреля 2013 г. № 202. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P31300202&p1=1>.

бражує підвищення рівня ефективності роботи експертних установ у разі включення до їхньої діяльності новітніх технологій.

Також важливим є досвід країн Балтії у сфері координації та забезпечення діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС, наприклад, Литовської Республіки. Як зазначає Г. Юодкайте-Гранскіене, у Литві діє інституціональна судово-експертна система, оскільки більшість судових експертиз проводяться чотирма основними державними установами:

1) Судово-експертним науковим центром Литви Міністерства юстиції;

2) Судово-експертним науковим центром литовської поліції;

3) Державною судово-експертною медичною службою;

4) Державною судово-експертною психіатричною службою Міністерства охорони здоров'я Литовської Республіки [6, с. 31].

Регулювання судово-експертної діяльності в органах МВС здійснюється за допомогою процесуальних законів та Закону про судову експертизу. Відповідно до вказаних нормативно-правових актів, з метою управління описуваною системою державних відомств утворено Координаційну раду судово-експертної діяльності та реєстр судових експертів. Перший орган є установою публічного права, відповідальною не тільки за участь у розробленні стратегій судової експертизи і координацію судово-експертної діяльності, а й за розгляд заяв про можливе порушення етичних правил роботи експертів. А реєстр судових експертів створено для обліку осіб, які мають право здійснювати експертну діяльність у різних органах, зокрема в експертно-криміналістичних установах МВС [5].

Таким чином, литовська модель управління судово-експертними органами також вирізняється великим рівнем централізації, адже її координація здійснюється загальними для всіх експертних установ незалежними органами. Зазначений формат характеризується цілою низкою позитивних моментів, наприклад, сприяння гармонізації судових експертиз, стандартизації методик, акредитації та появи мінімальних стандартів щодо кваліфікації і компетенції судового експерта; упровадження у судово-експертну практику стандартів ЄС тощо [7].

Аналізуючи досвід країн Європи, доцільно навести для прикладу практику побудови і діяльності науково-дослідних експертних установ Великобританії. Діяльність поліції у згаданій країні забезпечується великою кількістю центральних та регіональних органів, до яких, зокрема, відносяться: Служба судової експертизи, Поліцейський відділ наукового розвитку, Науково-дослідний відділ тощо [8, с. 354–355]. Крім того, Експертно-криміналістична служба, що діє в системі МВС Великобританії, є важливим органом у роботі британської поліції з розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Основними завданнями Служби є надання професійної допомоги у процесі роз-

криття та розслідування злочинів, а також проведення судових експертиз і досліджень для поліції Англії й Уельсу. Співробітники Експертно-криміналістичної служби беруть участь в оперативнорозшукових заходах та слідчих діях, проводять експертизи та дослідження для 43 регіональних поліцейських підрозділів Англії й Уельсу, а також Королівської прокуратури, митної й акцизної служб, інших правоохоронних органів. Указана Служба надає послуги приватним компаніям як у країні, так і за кордоном [9, с. 448].

Слід також зазначити, що експертно-криміналістичні установи входять до системи МВС або підпорядковуються поліцейським органам у більшості інших європейських країн. Досить ґрунтовно зазначений аспект було досліджено А.С. Івановичем, який указав, що згадана модель діяльності науково-дослідних експертних установ МВС на сьогодні діє у Греції, Італії, Польщі, Австрії, Франції, Хорватії, Чехії, Латвії, Румунії, Норвегії, Німеччині тощо [10, с. 38–39]. Відтак досвід організації експертно-криміналістичної діяльності будь-якої із зазначених країн є позитивним для впровадження на території України, адже системи науково-дослідних експертних установ наших держав є схожими.

Однак зазначений аспект є не єдиною цікавою особливістю організації роботи експертних установ МВС у країнах Європи. Слід відзначити, що останніми роками на території багатьох європейських держав посилюються інтеграційні процеси у сфері експертної діяльності. Яскравим доказом є створення Європейської мережі криміналістичних наукових установ. Так, С.В. Томин та В.Д. Юрчишин зауважують, що на початок XXI ст. судові експерти країн світу не мають своєї професійної міжнародної організації, такої як, наприклад, «Interpol». Однак схожу роль у масштабі Європи могла б узяти на себе Європейська мережа криміналістичних наукових установ (далі – ENFSI), яка існує понад 10 років і є, мабуть, найбільш авторитетною установою, що об'єднує судових експертів Європи. До її складу входять судово-експертні установи більшості країн Європи, і кількість учасників організації постійно зростає [11, с. 747].

Зазначимо, що історія створення ENFSI починається з 1992 р., коли керівники західноєвропейських урядових судово-експертних установ і лабораторій вирішили збиратися щорічно для обговорення взаємно цікавих проблем судової експертизи і криміналістики. Перша зустріч відбулася в Нідерландах у березні 1993 р. У 1994 р. у Швеції відбулася друга зустріч представників європейських судово-експертних установ, на якій був прийнятий тимчасовий Меморандум про домовленість. Учасники зустрічі прийшли до висновку про те, що членство в ENFSI буде відкритим для будь-якої країни Європи [12, с. 14]. У 1999 р. було прийнято Статут ENFSI, у якому було закріплено мету діяльності організації, структуру, принципи розвитку тощо. Основний напрям діяльності ENFSI – досягнення світового рівня судової експертизи, що забезпечується такими принципами:

– членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ;
– розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації з боку правоохоронних структур і судів;

– організовано встановлюються та всіляко підтримуються ділові відносини з іншими організаціями, діяльність яких пов'язана із криміналістикою й судовою експертизою;

– всіляко заохочується діяльність усіх установ-членів ENFSI, які активно впроваджують в експертну практику сучасні методики досліджень, міжнародні стандарти та забезпечують високу компетентність експертів в окремих родах і видах діяльності [13, с. 58].

Отже, створення єдиної мережі експертних установ є ефективною та дієвою формою міжнародного співробітництва, адже вона передбачає взаємну підтримку та об'єднання можливостей експертних установ різних країн із метою загального вдосконалення експертно-криміналістичної діяльності.

Крім того, актуальність та дієвість зазначеної моделі співробітництва підтверджується тим фактом, що єдину мережу експертних установ було створено не тільки в Європі. У контексті варто відзначити діяльність Азіатської судово-експертної мережі, створеної у 2006 р. Головною метою побудови згаданої Мережі стало підвищення рівня судово-експертної науки і практики у країнах Південно-Східної і Східної Азії, а також забезпечення координації наукових досліджень у галузі експертизи у кримінальному судочинстві.

Основними напрямками співробітництва є:

– акредитація судово-експертних лабораторій за міжнародними стандартами якості;

– вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації працівників судово-експертних установ шляхом навчання експертним спеціальностям, організація курсів підвищення кваліфікації, стажування, проведення атестації, участь у семінарах тощо;

– проведення методичної роботи (створення єдиної науково-методичної основи експертного дослідження, методичне рецензування висновків, інформаційний обмін методичною і довідковою літературою);

– організація науково-дослідної роботи, зокрема координація розробки нових експертних

методик, апробація і впровадження отриманих результатів [14].

Для України участь у згаданій організації є вагомим кроком до перейняття та впровадження міжнародного досвіду у сфері організації діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС України. Цікавим є той факт, що система експертних підрозділів МВС із 2002 р. є членом Європейської мережі криміналістичних наукових установ. Однак описаний напрям розвитку науково-дослідних експертних установ МВС ще потребує розвитку, адже інтеграція у європейську спільноту передбачає також імплементацію у правову систему України відповідних правових стандартів.

Висновок. Таким чином, ми провели аналіз зарубіжних моделей організації, нормативного забезпечення та діяльності науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС, у процесі якого було розглянуто досвід як пострадянських держав, зокрема Республіки Білорусь, Грузії, Киргизстану, так і європейських країн: Великобританії, Литовської Республіки тощо. На основі отриманої інформації доходимо висновку, що прийнятними та необхідними до впровадження на території України є такі аспекти діяльності експертних установ МВС:

– розширення нормативно-правової бази в частині регламенту завдань і функцій експертно-криміналістичних установ МВС;

– упровадження у діяльність досліджуваних відомств новітніх інформаційних технологій за прикладом таких країн, як Грузія, Киргизстан тощо;

– централізація та об'єднання експертних установ МВС з іншими схожими відомствами шляхом створення єдиної незалежної структури, що здійснює судово-експертну діяльність, а також створення самостійних відокремлених відомств, які будуть контролювати процес її провадження;

– посилення інтеграції українських науково-дослідних експертно-криміналістичних установ МВС у єдину мережу експертних установ шляхом упровадження європейських стандартів роботи зазначених відомств.

На наш погляд, використання зарубіжного досвіду дозволить вивести діяльність експертно-криміналістичних установ МВС України на новий рівень шляхом підвищення ефективності та професійності їх діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Габрянчик А.Б. Про правове регулювання судово-експертної діяльності. Актуальные проблемы науки XXI века. 2012. № 1 (1).
2. О некоторых вопросах по совершенствованию судебно-экспертной деятельности: Указ Президента Республики Беларусь от 14 сентября 2003 г. № 407. Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2004. № 120. Ст. 1/5713.
3. Кирвель В.К. Судебно-экспертные учреждения Республики Беларусь: система, правовые основы деятельности, задачи, структура и современные возможности. Вестник Академии МВД Республики Беларусь. 2009. № 2 (18). С. 10–13.
4. Об образовании Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь: Указ Президента Республики Беларусь от 22 апреля 2013 г. № 202. URL : <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P31300202&p1=1>.
5. Тартаров О.Ю., Чернявський С.С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 390–400.
6. Юодкайте-Гранскіене Г. Коротка презентація судово-експертної наукової системи Литви. Харків, 2017.
7. Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe / 3135th Justice and Home Affairs Council meeting. Brussels, 2011.

8. Ендольцева А.В. Правоохранительные органы: учебник / под. ред. А.В. Ендольцевой, О.А. Галустяна, А.П. Кизлыка. Москва, 2009. 447 с.
9. Романенко Л.М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. Право та управління. 2012. № 1. С. 444–452.
10. Іванович А.С. Організаційна підпорядкованість судово-експертних установ у Європі – сучасний стан. Харків, 2017.
11. Томин С.В., Юрчишин В.Д. Щодо європейської системи судово-експертних установ. Криміналістика XXI століття: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листопада 2010 р.). Харків: Право, 2010. 832 с.
12. Хазиев Ш.Н. О Европейской сети судебно-экспертных учреждений. Адвокат. 2005. № 8. С. 14.
13. Особливості призначення і проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням: науково-методичні рекомендації. Харків: ХНУВС, 2015. 60 с.
14. Asian Forensic Sciences Network (AFSN) URL: <http://asianforensic.net>.